

PETRONIUS ÉS MARTIALIS SIMPLICITAS-A.

Nero áldozatainak felsorolása közben Tacitusnak arra is nyílt alkalmá, hogy a század egyik legérdekesebb egyéniségét és a császárkori Róma dekadenciájának mintegy megszemélyesítőjét, T. Petronius Arbitert néhány mondatnyi jellemzéssel testi elevenségben állítsa az utókor elé. (Ann. 16, 18—19.) Ez a jellemzés a mai napig sem fakult meg, nem vesztett érdekességéből, de a tacitusi tömörség folytán problematikus voltából sem.

Az *elegantiae arbiter* végletek, ellentétek között csapongó grand-seigneur-i életét azóta is olyannak ismerjük, ahogy Tacitus megörökítette. Sienkiewicz *Quo vadis?*-ának szereplője is csak a tacitusi jellemzés vonásait öltötte magára. „Nappalait alvással töltötte, éjszaka pedig hivatalos ügyeit intézte és szórakozott. Mások kitartó munka árán szereztek maguknak nevet, őt semmittevésé tette híressé. Mégsem tartották züllöttnek, sem tékozlónak, mint általában azokat, akik vagyonukat elfecsérik, hanem kifinomodott ízlésű életművésznek.“ Még mielőtt megtudnók, hogy mint consul és Bithynia proconsula, alkalomadtán és átmenetileg mégis tetterős és vezető állásra hivatott embernek mutatkozott, majd pedig, hogy mint „a választékos ízlés mestere“, hogyan irányította Nero kedvteléseit és szórakozásait, arról a visszhangról is olvashatunk a tacitusi szövegben, amelyet — valódi, vagy tettetett? — hanyagsága és nemtörődömsége a római társaság köreiből keltett: *ac dicta factaque eius, quanto solutiora et quamdam sui neglegentiam praeferentia, tanto gratius in speciem simplicitatis accipiebantur.*

Ezt a helyet E. Bickel — minden szó gondos mérlegelése után — a következőképen fordította le:¹ „Und je lockerer sein Reden und Tun war, je mehr alles eine gewisse Nonchalance zur Schau trug, desto bereitwilliger liess man es sich als *vermeintliche Naivetät* gefallen.“ A *simplicitas* ilyen értelmezésével Bickel H. Bognernek felfogásával szállt szembe. Utóbbi szerint² Tacitus az

¹ Petrons *simplicitas* bei Tacitus. Rhein. Mus. 90, 1941, 269. Nem derít világosságot a kérdésre más fordítás sem, pl. J. L. Burnouf-é (Oeuvres compl. de Tac. 1922): „L'insouciance même et l'abandon qui paraissent dans ses actions et dans ses paroles leur donnaient un air de simplicité d'où elles tiraient une grâce nouvelle“.

² Petronius bei Tacitus. Hermes 76, 1941, 223. V. ö. H. Stubbe: Die Verseinlagen im Petron. Phil. Suppl. 25, 2 (1933), 153: „Unschuldiger, unverbildeter, nicht heuchelnder Realismus des Kunstwerkes“.

idézett helyen Petronius regényének egy verses betéjtjére céloz (132, 15—):

*Quid me constricta spectatis fronte, Catones,
damnatisque novae simplicitatis opus?*

Bogner a kérdéses kifejezést „Zeichen ungezwungener Natürlichkeit“-tel fordítja és feltételezi, hogy Tacitus a *simplicitas*-ra azért hivatkozik Petronius jellemzése során, mert ezeket a verseket egyrészt már Petronius is írói programmjául szánta abban a kérdésben, hogy szabad-e a költőnek szexuális vonatkozású dolgokat kendőzetlen valóságukban megtárgyalnia, másrészt Tacitus a petroniusi nyilatkozatot ismerte és a *simplicitas* szót szándékosan ugyanabban az értelemben használta, mint Petronius, — és ezzel eldöntöttnek is tekinti a tacitusi és a „Satyricus“ Petronius azonosításának évszázadok óta kísértő problémáját.

Bogner eredetinek jelzett ötlete, amellyel Petronius írói és életprogramja, illetőleg a tacitusi jellemzés *simplicitas*-a között bizonyos távlatokat nyitó összefüggéseket iparkodott kimutatni, nem is mondható olyan eredetinek. Ráműtattak erre az összetételalkozásra már előtte is többen, elég itt az olasz E. V. Marmorale kis Petronius-könyvére hivatkoznunk.³ Marmorale szerint a petroniusi regény „közös jellemzője“ éppen a *simplicitas*: „la *simplicitas* elaboratissima, ma, in apparenza, reale e non sforzata: proprio la caratteristica del Petronio tacitano, che presentava i *dicta factaque in speciem simplicitatis*“. A „tacitusi“ Petroniust — „col suo sorriso di comprensione, di sopportazione, di ironia e di bontà, con forti tinte di pessimismo“ — a Satiricon minden fejezetében felfedezi, de különösen szembetűnőnek találja a már többször idézett sorokban programszerűen vallott *simplicitas*-t.

Bickel — Bognerrel szemben — abbéli kételyét juttatja kifejezésre (269), hogy a petroniusi és a tacitusi *simplicitas* nem azonos értelmű. Szerinte Tacitus szkeptikusan foglal állást Petronius *simplicitas*-ával, mint élete programjának őszinte kinyilatkoztatásával szemben: tettett ez a *simplicitas*, az *arbiter* csak azért hivatkozik rá, hogy minden feszélyezettség nélkül ítélkezhesen, trágárságait legyen mivel palástolnia, — akármi ez a petroniusi *simplicitas*, csak valódi természetesség nem.

Egyébként is a *simplicitas* nem egyértelmű szó Bickel szerint: a másik három helyen, ahol Tacitusnál előfordul, mindenütt mást jelent. Nézzük ezeket végig.

Az Annalesben (6, 5) Tiberius bizonyos „rosszindulatúlag kiforgatott szavakra“ (*verba prave detorta*) és „baráti poharazás köz-

³ Petronio nel suo tempo. 1937, 84—. Kitér a kérdésre A. Ernout is, Petronius-kiadásának előszavában. (Ass. G. Budé, 1931, XIII.)

ben odavetett őszinte megjegyzésekre“ (*convivalium fabularum simplicitas*) hivatkozik, mint amelyek alapján nem lehet Messalinus Cottát pörbefogni. — A *Historiae* 3. könyvének befejezése kép (c. 86) Vitellius jellemzését olvashatjuk: „Népszerűségét katonái előtt nem jótulajdonságainak (*bonis artibus*) köszönhette, hanem hanyagságával (*per ignaviam*) szerezte, de volt benne keresetlen természetesség és bőkezűség (*simplicitas ac liberalitas*) is, ez a kettő pedig könnyen válhatik végzetessé, ha nem tartanak benne mértéket“. (Csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy ez a néhány szó voltaképpen ugyanazt árulja el Vitelliusról, mint amit Petroniusról megtudtunk: őt is *ignavia*-ja tette híressé, Vitelliuséhoz hasonló szerep jut az *arbiter simplicitas*-ának, a *liberalitas*-t illetőleg pedig Petroniust a *sua haurientes*-szel hasonlítja össze az író, majd később megemlékezik *largitio*-járól is.) — A 4. könyv utolsó (86.) fejezetében pedig a fiatal Domitianusról van szó: mikor úgy érezte, hogy mellőzés érte, „egyszerűséget és szerénységet színlelve“ (*simplicitatis ac modestiae imagine*) teljesen magabazárkózott és csak irodalmi kedvteléseinek élt.

Allításának bizonyítására felhoz még Bickel egy pliniusi levelet is (4, 14, 10), ahol valóban más árnyalata van a szó jelentésének, de a tacitusi helyek hasonlóságát nem lehet tagadni. Abban viszont igaza van Bickelnek, hogy a kérdéses helyet csak az összefüggés ismeretében érthetjük meg.

*Quid me constricta spectatis fronte, Catones,
damnatisque novae simplicitatis opus?
Sermonis puri non tristis gratia ridet,
quodque facit populus, candida lingua refert.
Nam quis concubitus, Veneris quis gaudia nescit?
Quis vetat in tepido membra calere toro?
Ipse pater veri doctus Epicurus in arte
iussit et hoc vitam dixit habere τέλος.*

Szorosan ebbe az összefüggésbe tartozik még a közvetlenül a négy distichon után következő rövid töredék is: *nihil est hominum inepta persuasione falsius nec ficta severitate ineptius*.

A *simplicitas*-t Bickel a görög ἀπλότης και ἀλήθεια római másának tekinti. (Ps. Arist. π. ἀρ. κ. κακ. 5, 1250 b. 41; cf. Plat. πολ. 361 B.: ἀπλοῦς και γενναῖος.) Ezt a Rómában stoikuussá színeződött erényt az uticai Catóban látták tetet ölteni, a rómaiak szemében ő volt az *exemplum viri priscae simplicitatis*. Ezzel a *prisca simplicitas*-szal állítja szembe Petronius — Bickel szerint — a szexuális vonatkozásban szabadabb felfogású *nova simplicitas*-t, és erre az ellentétre mutat az epikurosi életideál szerepeltetése is a Floralia kicsapongásait visszautasító catói szigorúság mellett.

A *simplicitas*-ról, erről „az ezüstkori latinságban elkoptatott szóról“ tett megjegyzéseit Bickel a következőképpen összegezi (271): „Ein Modewort des silbernen Jargons ist *simplicitas*, und nur wer sich in diesem Jargon sehr wenig auskennt, wird das Auftreten des Wortes in der taciteischen Porträtskizze des Arbitr Petronius und an jener allerdings bemerkenswerten Stelle Petrons selber als eine singuläre und individuelle Übereinstimmung bewerten.“

Mielőtt a Bickel-féle kívánalmaknak megfelelően a távolabb vezető összefüggések bogozásába kezdenénk, próbáljuk a petroniusi helyet (132) a *saját* összefüggésében megérteni.

Encolpius Circe előtti gyászos felsülése miatt minden haragját az ellen fordítja, aki ilyen szégyenbe sodorta. Az eposzt parodizáló fenyegetően-ünnepélyes kifejezések (*ter corripui terribilem manu bipennem; furciferæ mortifero timore lusus*) után „végelszámolásra“ (*apodixis defunctoria*) szólítja fel a bűnöst (132, 9—). Szégyen csak hallgat (132, 11):

*illa solo fixos oculos aversa tenebat,
nec magis incepto vultum sermone movetur,
quam lentæ salices lassove papavera collo, —*

három közismert vergiliusi hely (Aen. 6, 469—; Ecl. 5, 16 és Aen. 9, 436) komikus összetoldozása. De végül maga Encolpius is kezdi átallni (12), hogy *azzal* bocsátkozott ilyen egyenlőtlen szócsatába, akikről a „komolyabb“ emberek még tudomást sem hajlandók venni (*quam ne ad cognitionem quidem admittere severioris notæ homines solerent*). Majd *azzal* iparkodik lelkiismeretét megnyugtani, hogy természetes emberi tulajdonság, ha a szenvedők szitkokat szórnak bajt okozó testrészükre, — Ulixes is pörlekedett a szívével (Od. 20, 17), a tragédia hősei pedig akárhányszor a szemüket átkozzák, a podagrárok a lábukat, a köszvényesek a kezüket, a csipások a szemüket... (13—14.)

Ezután jön az a nyolcsoros betét, amelyet az előzmények ismeretében máris szervesen összetartozónak látunk a petroniusi csavargó-regény egészével. Mindenesetre ennek a kérdéses nyolc sornak jóformán valamennyi szava legalább annyira beletartozik a Bickel által így apasztrofált „ezüstkori zsargonba“, mint a *simplicitas*. Vegyük ezeket sorra.

Quid me constricta spectatis fronte, Catones,

Cato már kortársai szemében is azokat a jellemvonásokat testesítette meg, amelyek majd a mítosz hőjét fogják díszíteni századokon keresztül. Cicerónak Murena érdekében elmondott, 63-ból való védőbeszédében Cató már az a *gravissimus atque integer*-

rimus vir (2, 3), aki az utókor előtt is maradt. Természettől való tulajdonságait Cicero így foglalja össze (29, 60): *finxit te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes*. Mindenesetre, mint a korabeli egyeztető Akadémia és a *humanitas* szószólója, nem helyeselheti mindenben a Stoa ridegségét is eltúlzó Cato magatartását (29, 60): *paulo asperior et durior, quam aut veritas aut natura patitur*. Az ő — vagy akár a közös ellenfél, Caesar — *lenitas*-ával és *miseriordia*-jával szemben (3, 6) Cato stoicizmusa elviselhetetlenül komor (35, 74: *agit mecum austere et Stoice Cato*).

Sallustius párhuzamos Cato—Caesar-jellemzésében (cat. 54) nagyjából ugyanazt találjuk: *integritas vitae, severitas* (ezt kétszer is említi), *constantia, pudor, abstinentia*. De Sallustius itt inkább az erkölcsi típusokat, semmint a történeti, politikai személyeket állította szembe egymással, — jegyzi meg Fr. Gundolf,⁴ aki „Caesar hírének történetét“ végigkísérve, mindenütt kitér a haláláig engesztelhetetlen küzdőfél szerepére is. Az erény és a nagyság, vagy az erény és a szerencse között vont párhuzam Sallustius fogalmazásában vált világirodalmi hagyománnyá. Livius alkalmasint szintén felhasználta, talán új vonásokkal színesebbé is tette a sallustiusi közhelyet, de a Cato-mítoszt Lucanus formálta a Pharsaliában olyanná, amilyenként az egész középkoron, a renaissance-on és a humanistákon keresztül Napoleonig, vagy akár Nietzscheig élt.

Caesar utódainak írói mindig inkább választották dicsőítő szövegeik hőseül az „utolsó római“, mint az első császárt. Kettejük neve összeforrt, szétválaszthatatlanul egybefonódott: állást foglalni egyikük mellett csak a másik megtagadásával lehetett.

A Lucanus-féle Cato-kép egyes vonásai azonban már az augustusi kor költőinek írásaiban is előtűnnek. Horatius a római történelem legmagasztosabb *exemplum*-ai között említi Cato halálát. (C. 1, 12, 35: *Catonis nobile letum; a nobile* itt Kiessling szerint minden „ethikai színezet nélkül“ egyszerűen „ismereteset“ — *notum* — jelentene, mint a trójai *nobile bellum, ars poet.* 137.) A második könyvnek Asinius Pollióhoz intézett kezdődájában „az egész világ leigázása után is rettenthetetlen“ Catoról (23—: *et cuncta terrarum subacta praeter atrocem animum Catonis*) csodálattal ír, de egyébként nem a feltétlen tisztelet hangján szól a catói *severitas*-ról, követőinek a stilosus életművész szemében ellenszenves, erőltetett egyszerűskedéséről (ep. 1, 19, 12—):

⁴ Caesar. Geschichte seines Ruhmes.² 1925, 19. Catorra vonatkozólag I. M. Gelzer plasztikus cikkét: Cato Uticensis. (Die Antike 10, 1934, 59—), továbbá Caesar-könyvét, amelyben — szerepe fontosságának megfelelően — Cato is állandóan előkerül. Foglalkozik a Cato—Caesar-ellentéttel E. Giovannetti is: La religione di Cesare. 1937, 243—.

*Quid? Siquis voltu torvo ferus et pede nudo
exiguaeque togae simulet textore Catonem,
virtutemne repraesentet moresque Catonis?*

A Stoának affektáltan Catót utánzó híveit és a még rajtuk is túl-
tevő kynikusokat egy másik helyen még kíméletlenebbül támadja
(ep. 1, 18, 5—):

*est huic diversum vitio vitium prope maius:
asperitas agrestis et inconcinna gravisque,
quae se commendat tonsa cute, dentibus atris,
dum vult libertas dici mera veraque virtus.*

Ha majd a plutarchosi Cato-életrajz adatait nézzük, látni fogjuk,
mennyire illenek ezek a sorok a római Stoának erre a jellegzetes
képviselőjére, — igaz, hogy sokban az idősebbik Catóra, a censorra
is, mint ahogy a Cato-mítoszban is nem egyszer összekeverednek
kettőjük vonásai. Pl. a horatiusi *intonsus Cato* (c. 2, 15, 11) a cen-
sor ugyan, de nincs ellentétben az uticairól kialakult képpel sem.

De már az antik olvasók sem tudták biztosan, hogy Aeneas
pajzsának alvilág-ábrázolása között (Verg. Aen. 8, 670) melyik
Cato oszt igazságot, mint Minos, vagy Rhadamanthys a homerosi
Nekyiában. Servius a censorra esküszik, mert a hatodik ének
alvilágjárása közben (841) sem az uticairól beszél Vergilius *prae-
sente Augusto, contra quem pater eius Caesar et dimicavit et
Anticatones scripsit*. Heyne helyesen tapintott rá a valóságra az
előbbi (8,670) sorral kapcsolatban: *de Catone Uticensi agi liquidum
est vel ex opposito Catilina: alter oppugnavit patriam, alter pro-
pugnavit libertatem*. Egyébként pedig nehéz volna eldönteni, hogy
Augustus, akire Servius hivatkozik, melyik Catóra gondolt magát
és másokat biztató, kedvelt szavajárásában (Suet. Aug. 87): *con-
tenti simus hoc Catone*... Amilyen liberális gondolkodásúnak
ismerjük, nem valószínűtlen, hogy éppen isteni atyjának ellen-
felére...

Az ezüstkori írói már nem Catóról, az individuumról, hanem a
kiszínezett — vagy elkoptatott? — típusról beszélnek. Phaedrus
hiába akarja a Cato-féle olvasóközönség homlokán tükröződő
severitas-t (4, 7, 4: *severitatem frontis*) meséivel megbékél-
tetni (21—):

*quid ergo possum facere tibi, lector Cato,
si nec fabellae te iuvant nec fabulae?*

Manilius az „összehúzott szemöldökű“ Catókat hozza fel (5, 106:
strictos non crede Catones). Egy másik helyen pedig a „legyőz-
hetetlen, még a halált is legyőző Cato“ rhetorikus köztársasági
frázisát alkalmazza (4, 87: *invictum devicta morte Catonem*).

A rhetoriskolák gyakorlata a konokságig következetes, vitahatatlannak hitt elveiért a halált is szívesen vállaló római szabadsághóst élettelen sablonná sápasztotta. Valerius Maximusnál már ezt olvassuk (2, 10, 8): *perfecta virtus... effecit, ut quisquis sanctum et egregium civem significare velit, sub nomine Catonis definiat. Exemplum*-má, bizonyos vonatkozásokban állandóan emlegethető szónoki közhellyé⁵ változott a római polgári erényeknek ez a markáns megszemélyesítője. Ha a haláltmegvető elszántságról volt szó, Catóról *kellett* beszélni: *decantatae in omnibus scholis fabulae istae sunt; iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis.* (Sen. ep. 24, 6; cf. Sen suas. 6, 2.) A mértéktartó egyszerűségnek, ennek a dekadens korokban mindig visszasírt tulajdonságnak, hasonlóképpen Cato lett az *exemplum*-a: *ex eodem naturae utero et continentia nata est et Cato* (Val. Max. 4, 3, 2). De elsősorban a szabadság az, ami elválaszthatatlan Cato nevével: *Quid ergo? Libertas sine Catone? Non magis, quam Cato sine libertate,* — olvassuk szónokilag kiélezett formában ugyancsak Valerius Maximusban (6, 2, 5).

Lucanus szerepe a Cato-mítosz kialakításában már többször szóba került. A Pharsalia költőjének felfogása Cato történelmi, politikai, de főleg ethikai jelentőségéről — pl. 2, 301—:

*... non ante revellar,
exanimem quam te complectar, Roma, tuumque
nomen, libertas, et inanem prosequar umbram. —*

öröklődik azután egészen a XIX. századig. Ezt találjuk Danténál és Corneillenél, vagy akár Goethénél, sőt még Victor Hugónál is,⁶ de különféle változatban felbukkan a legkülönbözőbb korok és szellemi áramlatok képviselőinek írásaiban is. Érdekes Gundolf Caesar-könyvét ebből a szempontból is végigtanulmányozni: sorra felvonulnak előttünk a renaissance alakjai, a neves vagy kevésbé ismert humanisták, majd Shakespeare — akinek Macbethjében (V, 7) Cato kivételesen rosszul jár —, Addison, Gottsched és Rousseau. Tanúi leszünk⁷ annak, hogy Caesar mellett Cato alakja a múlt században hogy halványodott el, — „vielleicht durch die napoleonische Wiedergeburt der Caesaridee, der keine gleichgewichtige Wiedergeburt des Catonentums folgte, vielleicht durch die bestimmtere Kenntnis der römischen Geschichte, vielleicht auch weil mit der alten Gesellschaft rasch das Würdegefühl sank, welchem Cato trotz und wegen seines Unterganges das Ethos

⁵ „Paradebeispiel“: I. A. Gercke: Senecastudien. 1895, 319. L. Sen. ep. 97, 9; 104, 21; 118, 4; 120, 20.

⁶ Gundolf 35.

⁷ lb. 20—.

seines Ruhms und seinen ernsten Glanz zumeist verdankt hatte ... Wenn man heute neben dem schöpferischen Sieger das würdevolle Opfer belächelt, statt es zu vergöttern, so mag man sich dabei wissenschaftlicher Reife rühmen oder sittlicher Mürbe schämen ...“

Az első század stoikus ellenzékének Tacitusból (Ann. 16, 21—) jólismert képviselője, Thræsea Paetus,⁸ Nero uralkodása alatt Catónak, mint a római szabadság eszményképének az életrajzát írja meg. Ennek vonásait őrzi Plutarchos Cato-biográfiája. Itt van összegyűjtve az a sok életrajzi apróság, melyek nélkül Cato személyiségét nem ismerhetnénk ilyen testi közelségben. A már Ciceróból és Sallustiusból ismert jellemvonások görög köntösben (3: σωφροσύνη, μετριότης, 8: ἐγκράτεια, 35: βαρύτης, 65: ἀπάθεια) még inkább azt idézik emlékezetünkbe, aki Cato stoikus dogmái közül is mindig előtűnik: Sokratest. Plutarchos ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων Catója (5; 6; 44; 50 stb.) olyan szerepet játszik a római hagyomány egyik elágazásában, mint amilyent Aristophanes juttatott a „gondolkozda“ mesterének (Neph. 362—): ὅτι βρενθῦει τ' ἐν ταῖσιν ὁδοῖς καὶ τῷφθαλωῷ παραβάλλεις, κἀνυπόδητος κακὰ πόλλ' ἀνέχει κἀφ' ἡμῖν σεμνοπροσωπεῖς.

Tudjuk, hogy Cato utolsó napjai hogyan zajlottak le (Plut. Cato 67): ἄλλων ἐπ' ἄλλοις λόγων κυκλούντων ἄχρ' οὐ περιῆλθεν ἡ Ζήτησις εἰς ταῦτα δὴ τὰ παράδοξα καλούμενα τῶν Στωϊκῶν, τὸ μόνον εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἐλεύθερον, δούλους δὲ τοὺς φαύλους ἅπαντας. Közben időt szakított magának arra, hogy kétszer is végigolvassa Sokrates utolsó óráinak platoni megörökítését, a Phaidont (70). A catói vég pedig még külsőségeiben is — legalább is a plutarchosi előadás részletei szerint — Sokrates eltávozását példázza (69—70). Ezt a párhuzamot nem gyengíti annak felismerése sem, hogy Tacitus szintén nem zárkózik el Sokrates halála körülményeinek felejt-hetetlen platoni rajza elől pl. Thræsea Paetus (Ann. 16, 34—), Seneca (15, 62—), vagy — negatív formában — akár Petronius (16, 19) életétől való megválásának megörökítése során sem.

Érdekes háttérrel kap ez a Cato—Sokrates-párhuzam akkor, amikor az első és a második század fordulójának heves görög-ellenességében a római erények szimbolummá vált megtettesítőjét játsszák ki a „tengerentúli“ Sokrates ellen (Ann. Florus, PLM 4, 347):

*Sperne mores transmarinos, mille habent officias.
Cive Romano per orbem nemo vivit rectius,
quippe malim unum Catonem, quam trecentos Socrates.⁹*

De a helyett, hogy a Cato-kép százados színeződését, formálódását részleteiben nyomon követhetnénk, épp csak még néhány érde-

⁸ L. G. Boissier: L'opposition sous les Césars.

⁹ V. ö. E. Ph. K. 62 (1938) 422. L. még „Martialis, a nemzeti öntudat költője“ c. cikkemet, u. o. 63 (1939), 151, 21.

kesebb adatra mutatunk rá, hogy azután az eredeti probléma megoldásának megkísérléséhez visszakanyarodva, a római *simplicitas* másik képviselőjét, Martialist szólaltassuk meg. Iuvenalis a régi idők visszatérével a harmadik Catót várná (2, 40): *tertius e caelo cecidit Cato*. A Historia Augusta Alexander Severus-életrajzának írója is Fabius Sabinust *Cato temporis sui*-ként aposztrofálja (68). Hasonló értelemben emlegetik Catót a még későbbi írók is (pl. Claudianus, vagy Symmachus), amint ez Forcellini-De Vit, vagy a Thesaurus onomasticonjából kitűnik.

Részletesebb kép tárul elénk és lényeges vonásokat tudunk kihámozni Martialis epigrammáiból. Mindjárt az első könyv előszavában, az epigrammák „stílusos” hangjának igazolása közben sor kerül Catóra. A költő „korának megfelelő, modern tehetségét” (*novissimum ingenium*) sokan félremagyarázták és rosszindulatú következtetéseket vontak le írói szándékaira és életére vonatkozólag. Az ő tréfálkozásaiban megnyilvánuló *simplicitas*-t nem lehet rosszindulatúlag értelmezni! (*Absit a iocorum nostrorum simplicitate malignus interpretis*.) A „pajzán kifejezések mögött rejlő valóság” (*lasciva verborum veritas*), az epigramma sajátos nyelve nem szorul mentegetésre: minden íróelődje, Catullus, Domitius Marsus, Gaetulicus, Albinovanus Pedo, akit csak végigolvasnak az emberek, így írt. Akinék nem tetszik — a stréber álszenteskedők és morózus erkölcsösözök társasága —, ne vegye kezébe! Epigrammáit azoknak írja, akik a Floralia-ünnep látványosságait megbotránkozás nélkül élvezik. (*Epigrammata illis scribuntur, qui solent spectare Florales*.) Cato ne lépjen be az ő színházába, vagy ha már belépett, nézze! (*Non intret Cato theatrum meum, aut si intra-verit, spectet*.) A prózai előszó versben végződik:

*nosses iocosae dulce cum sacrum Florae
festosque lusus et licentiam volgi,
cur in theatrum, Cato severe, venisti?*

A jólismert típus ez a Cato, akit Martialisból megismerhetünk. A Floralia kicsapongásaira rosszalásával féket vető Cato anekdotája (Val. Max. 2, 10, 8; Sen. ep. 97) több változatban, megszámlálhatatlan célzásban és hivatkozásban él tovább az irodalomban. Latinus pl., a híres mimus színész, martialisi sírversében azzal büszkélkedik, hogy az ő játékát még Cato is végignézte volna (9, 28, 3: *qui spectatorem potui fecisse Catonem*).

Nem mondható egyéninek végeredményben még az a Plutarchosból is ismert életrajzi apróság sem, hogy Cato akárhányszor bor mellett töltötte az éjtszakát egész hajnalig. (Plut. Cato 6: *πολλάκις ἐν οἴνῳ διαγεῖν εἰς ὄρθρον*, cf. Hor. c. 3, 21, Plin. ep. 3, 12.) Egy bizonyos Gaurusnak írja (2, 89):

*Quod nimio gaudes noctem producere vino,
ignosco: vitium, Gaure, Catonis habes.*

Tehát egyesek szerint nem róható fel bűnnek vagy fogyatkozásnak még a visszataszító részegeskedés sem, hiszen a minden érények megtestesítője, a makulátlan Cato sem vetette meg az italt...

Többször történik említés a Caesarral való ellentétéről is, pl. 1, 78, 9—; 6, 32, 5; 11, 5, 13— stb. De inkább mondhatjuk sajátosan martialisnak azt a módot, ahogy a költő az emberi eltévelyedésekre finoman, de félreérthetetlenül utal egy sablonosnak látszó „catói” jelzővel (9, 27, 13—):

... *et pudet fari
Catoniana, Chreste, quod facis lingua.*

A biztos megértés végett álljanak itt Farnabiusnak humanista-ízű magyarázó szavai: *lubet me pudor facere, quid agat lingua tua, qua te profiteris tertium moribus Catonem.*⁴⁰

Az első könyv előszavában már találkoztunk azzal az ember-típusként említett „szigorú” Catóval (*Cato severus*), akinek akár őszinte, de különösen tettett erkölcsi szigorúsága nem könnyen egyeztethető össze a martialisi életszerű („emberizű”: 10, 4) realizmussal, szavainak a mimusra emlékeztető gátlásnélküliségével. (8, praef. 11: *mimica verborum licentia.*)⁴⁰ Nyiltan bevallja, hogy az ő versei bizony nem az ú. n. szigorú erkölcs szüleményei, és nem is arra valók, hogy az iskolamester a gyermekeknek tanítsa (1, 35, 1—: *parum severos, nec quos praelegat in schola magister*; cf. 10, 19, 1), de éppen ez a fűszer költészetében, ami nélkül éppúgy nem tetszenék senkinek, mint ahogy bizonyos vaskos realitások nélkül nem képzelhető el a házastársak közti családi boldogság sem. (1, 35, 3—: *sed hi libelli, tamquam coniugibus suis mariti, non possunt sine mentula placere.*) Ezért kell a nagy fennköltséget félretenni, ha verseit olvasni akarják (12: *deposita severitate*, cf. 4, 14, 6). És ezért nem rokonszenves neki az olvasó, aki külsejével akarja a világ előtt mutatni, hogy feddhetetlenség dolgában még Catóval is legalább egyenrangú, olyan, mint a régi, röghözragadt rómaiak, finnyáskodik, erkölcsbíráskodik, — de mihelyt senki sem figyeli, fellélekzik és él, mint más gyarló ember (11, 2):

⁴⁰ Itt idézzük a Petronius és Martialis között eddig is megfigyelt párhuzamok megerősítésül az V. századbéli Marius Mercator nyilatkozatát (contra Jul. 9): *erubescere, infelicissime, in tanta linguae scurrilis vel potius mimicae obsenitate... Namque Martialis et Petronii solus ingenia superasti.* Együtt említi az író másutt (p. 11) is az „Arbiter“-t és „Valerius“-t.

*Triste supercilium durique severa Catonis
frons et aratoris filia Fabricii
et personati fastus et regula morum,
quidquid et in tenebris non sumus, ite foras!*

A „szigorú szemöldök“ a Stoa rideg tanításaira — *magni Thraseae consummatique Catonis dogmata* (1, 8, 1—) — utal; ilyen vonatkozásban írhatja a késői Sidonius Apollinaris is (c. 15, 190): *nunc Stoica tandem pone supercilia*. A *pseudovergiliusi Copa*-ban (34) *prisca supercilia*-ról, Valerius Maximusnál pedig (6, 3, 10) C. Sulpicius Gallus *horridum maritale supercilium*-áról olvashatunk.

Martialis „pajkos tréfától csöpögő könyveit“ (4, 14, 12. *lascivis madidos iocis libellos*), melyekben egy sor sincs erotikus vonatkozások nélkül (3, 69, 4: *at mea luxuria pagina nulla vacat*), „haszontalanságait“ (6, 82, 5: *nequitias iocosque*), illetlenhangú Múzsáját“ (7, 17, 4: *lasciva Thalia*) nem az ilyen „mogorva Catónak“ találták ki (10, 19, 21: *rigidi Catones*). Vannak ugyan — mondja (11, 15) — versei, melyeket még Cato felesége, vagy a retentően erkölcsös sabin asszonyok (*horribiles Sabinae*) is elolvashatnak, de ő bizony szívesebben írja zászlajára a kacagtató semmirekellőség jelszavát. (Ib. 3—: *hic totus volo rideat libellus et sit nequior omnibus libellis*.) És még kárhozzatják szókimondásáért? Numa csak eléggé szentségbe borult, mégsem átallotta nevén nevezni a dolgokat! (Ib. 10: *quam sanctus Numa mentulam vocabat*.)

De van közelebbi és még nagyobb tekintély is, akire a kendőzetlen őszinteség elvi kérdésében Martialis hivatkozhatik: Augustusra. A császár ifjúkori verses próbálkozásaiból három distichont idéz (11, 20):

*Caesaris Augusti lascivos, livide, versus
sex lege, qui tristis verba Latina legis...*

Az idézett hat sor valóban „latinul“ van írva és nem a „mogorva“ olvasók számára... Így reméli a költő, hogy Domitianus is elnézi könyveinek túlzó szellemességeit, hiszen ő is szókimondó római (ib. 9—):

*absolvit lepidos nimirum, Auguste, libellos,
qui scis Romana simplicitate loqui.*

Egy másik helyen is arra kéri Domitianust, hogy ne húzza össze a szemöldökét verseinek olvasása közben: ártatlan játszadozások azok végeredményben, életét pedig még a szigorú erkölcsű, puritán császár (9, 6, 2: *pudice princeps*, cf. 6, 4) is csak feddhetetlennek mondhatja (1, 4, 1—):

*Contigeris nostros, Caesar, si forte libellos,
 terrarum dominum pone supercilium...
 Innocuos censura potest permitttere lusus:
 lasciva est nobis pagina, vita proba.*

A császártól is, nagyúri költőtársától, Silius Italicustól is azt kéri, hogy „ne mogorva homlokkal, hanem derűsen“ áldozzon néhány percet az ő Múzsájának (7, 12, 1: *fronte serena*; 4, 14, 11: *nec torva lege fronte, sed remissa*). Mert a régi rómaiakhoz — a Curiusokhoz, Camillusokhoz, Fabiusokhoz, a legendás királyokhoz *et quidquid umquam legimus pilosorum* (9, 27, 7)¹¹ — még csak illet ez a komor nézés, a *triste supercilium* (1, 24, 2; Cic. *Sest.* 8, 19: *gravitas, contractio frontis*), de a Cato-majmolók összeráncolt homlokát (11, 39, 13: *adstricta frons*) végkép nem lehet elviselni. Az antik terminológiát mindig találóan alkalmazó francia humanista, Turnebus is azt írta,¹² hogy nem kell mindig összehúznunk szemöldökünket a sokaktól kifogásolt költő olvasása közben: *non semper supercilia adducenda sunt*.

Nem a romlatlannak hitt vidék mogorván-méltóságteljes olvasóinak ír Martialis és ezt sűrűn elismétli, hanem a szellemességet élvezni tudó finom városi közönségnek (11, 16, 1—):

*Qui gravis es nimium, potes hinc iam lector abire,
 quo libet: urbanae scripsimus ista togae.*

De ez nem jelenti azt, hogy az ő priaposi verseit akár a pataviumi erkölcsös asszonyok károsodás nélkül ne olvashatnák. (Ib. 3—8.) Lehet, hogy Lucretia pirulna és letenné könyvét, — de csak akkor, ha Brutus is ott volna! Mihelyt magára maradna, ismét kezébe venné. (Ib. 9—10.) A női szemérmesség még nem zárja ki az élet természetes örömeinek okos élvezését, és viszont: a szenteskedés még nem azonos a jó erkölcsökkel. (10, 47, 10: *non tristis torus et tamen pudicus*.) Egyébként pedig — Farnabius görög parafrázisa szerint — ἐν τῷ τῆς πολυχρύσου Ἀφροδίτης ἔργῳ nem szereti a megközelíthetetlenül szigorú és fennköltlelkületű (*tristis, gravis*) Lucretiákat, neki jók a Laisok is (11, 104).

Már az eddiekből is láthattuk, hogy a martialis gondolatok egységes egésze összeálló mozaikja olyan háttér, amelynek alapján a kérdéses petroniusi helyet is hiánytalanul meg lehet érteni. Ami a *simplicitas* sarkalatos problémáját illeti, az epigrammairó talán ebben is útba fog bennünket igazítani. Más összefüggésben már foglalkoztunk az első könyv prózai előszavával, ahol Martialis *novissimum ingenium*-ára és tréfálkozásainak *simplicitas*-ára hivat-

¹¹ A helyek felsorolását l. Friedländer ad 1, 24, 3.

¹² *Adversaria*. 1564. VIII, 4. Cf. E. Ph. K. 63 (1939), 150.

kozott, mint ami elválaszthatatlan az epigramma „hangjától“, és amit csak az *ambitiose tristis* Cato-utánzók kifogásolhatnak, akik nem hajlandók érzéseiket *latinul* — mi azt mondhatnók: amúgy magyarul —, nyíltan, őszintén, kertelés nélkül elmondani. Pedig ez az emberi: a *simplicitas*-t és a *humanum*-ot együtt találjuk pl. 6, 59, 7: *quanto simplicius, quanto est humanus... Es ez a simplicitas* lehet olyan ártatlan is, mint a hó... (8, 73, 2: *nivea simplicitas*.) Decianusról úgy emlékszik meg, mint aki egyaránt járatos a görög és a római szellem alkotásaiban, de ugyanakkor igazi *simplicitas*-ánál fogva jó ember is (1, 39, 4: *vera simplicitate bonus*). Természetes, hogy a dekadens kor gyermeke az egyszerűséget elsősorban a régi dőkben keresi. Munatius Gallusról pl. azt írja, hogy a régi sabinoknál is egyszerűbb életet folytat (10, 33: *simplicior priscis Sabinis*), egy leányt pedig olyan romlatlanul őszintének, tettetés nélkül nyíltan mond, hogy még a tisztaerkölcsű szabin nők is megszeretnék (9, 40, 4—): *puella simplex, quam castae quoque diligunt Sabinae*. Idéztük már azt a helyet is, ahol Augustus szabadszájú fiataalkori verseiről és ezzel kapcsolatban a római szókimondásról (11, 20, 10: *Romana simplicitas*) volt szó.¹³ Máshol is (pl. 12, 35, 1) a *simpliciter* egyszerűen csak annyit jelent, mint „nyíltan, titkolódzás nélkül“.

Bővebb kitérést érdemel a 8. könyv 80. epigrammája:

*Sanctorum nobis miracula reddis avorum,
nec pateris, Caesar, saecula cana mori,
cum veteres Latiae ritus renovantur harenae
et pugnat virtus simpliciore manu.*

G. Thile mutatott rá¹⁴ arra, hogy a Flavius-dinasztia sabinföldi származásával mennyi mindent meg lehet magyarázni, ami összefüggésben van pl. a sabin nőknek még a késői császárkorban is közmondásszerűen ismeretes¹⁵ szigorú erkölcsi felfogásával és az ottani férfiakkal Varróra emlékeztető, akárhányszor durva, szinte brutális józanságával, reális életszemléletével. Egyebek között ez az, ami a Flaviusok korát a nerói idők graecomaniájának, elpuhultságának és lezüllött erkölcsiségének ellenpólusává avatja. A senatori körök szempontjai persze sokban nem egyeztek ezzel a fordulattal. Ennek következménye aztán különösen az utolsó Flavius vonásainak történetellenes eltorzítása, amivel tisztában kell lennünk, ha világosan akarunk látni, még ha ezzel pl. a tacitusi Domitianus-ábrázolást is Tiberiuséhoz hasonlóan ön-

¹³ Augustus *simplicitas*-ával kapcsolatban I. R. Heinze könyvét: *Vom Geist des Römertums*. 1938, 176—.

¹⁴ *Die Poesie unter Domitian*. *Hermes*, 51, 1916, 242—.

¹⁵ A fentebb már idézett helyeken kívül I. még *Mart.* 1, 62, 1; 11, 15, 2, stb.

kényesnek kell minősíteniük. Domitianus igen komolyan fogta fel hivatását; a kicsapongásairól és caesaromaniájáról lábrakelt sok híresztelés minden reális alapot nélkülöz; annál inkább hangsúlyozhatjuk pl. Augustusénál hatékonyabb intézkedéseit a közerkölcsiség emelése érdekében. Martialis *pudicus princeps*-e jobban megfelel a történelmi valóságnak, mint az Agricola emberszörnyének torzképe. Ebbe a keretbe illik bele a régi latiumi szokásoknak, pl. a *simpliciore manu* való ökölvívásnak új életre keltése is, — bizonyos értelemben a *nova simplicitas*-ra való tudatos törekvés.

Ezt a már Petroniusnál előtűnő *nova simplicitas*-t Bickel — mint fentebb már érintettük, — a *prisca simplicitas*-szal szegezi szembe, és szerinte a petroniusi *nova simplicitas* nem egyéb, mint a régi rómaiakra jellemző természetességnek, nyílt őszinteségnek egyéni, de igen kétes erkölcsi értékű modern felújítása. A *priscus* szó feltétlenül magában hordja a tisztos régiség hangulatát: *priscis illis, quos cascos appellat Ennius*, — olvassuk Ciceróban (Tusc. 1, 12). Egy szigorú erkölcsű nőt Tacitus, mint *priscae sanctimoniae virgo*-t említi (Ann. 3, 69). De még a jólismert szemöldökre is lehet mondani, hogy a régi szigorúságot fejezi ki. (Copa 34: *ah pereat, cui sunt prisca supercilia!*) A szigorúság és tekintélyes méltóság éppen úgy együttjár a főként vidéken megtalálható „régiséggel“, mint az enyhébb, szelídebb, megértőbb életfelfogás a városi moderniséggel. (Cic. Coel. 14: *quaeram prius, utrum me secum severe et graviter et priscae agere malit, an remisse ac leniter et urbane; az urbanitas* „báját“ Cicero másutt is szembeállította a *gravitas*-szal és a *severitas*-szal, de or. 2, 56, 228.) Martialis is úgy jellemzi verseit az ifj. Pliniushoz intézett költeményében, mint amelyek nem „szigorúak“ és amelyekben nincs semmi a paraszti *rus*-ból (10, 19, 1—: *parum severum, sed non rusticulum tamen libellum*). A tulzó *gravitas* nem a művelt városi közönség jellemzője! (11, 16.)

Prisca simplicitas-ról mindenestre sehol sem olvasunk. Liviusnak egy tanulságos helye is, ahol *antiqua simplicitas* van említve, csupán azt juttatja kifejezésre, hogy a régiek nem arra használták a beszédet, hogy igazi gondolataikat elpalástolják. (40, 47, 3: *quorum sermo antiquae simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent*.) A *simplicitas*-szal mindig együttjár a nyíltság, pl. Cic. de re publ. 3, 16: *de viro bono quaeritur, quem apertum et simplicem volumus esse*. Ovidius szerint is a *simplicitas* borozás közben *aperit mentes* (ars am. 1, 241). A *simpliciter* egyértékű a *palam*-mal (Suet. Aug. 71), míg ellentéte a *dissimulanter et furtim* (Plin. ep. 1, 13, 2). Persze, a *simplicitas*-t is lehet utánozni (Quint. 4, 2, 57), de csak mesterkedéssel vagy művészettel. Apelles méltatása közben az id. Plinius épp azt említi ki, hogy egyszerű eszközökkel dolgozott, mégis művészi hatásokat ért el. (35, 10, 80: *fuit non minoris simplicitatis, quam artis*.)

Az *ars* egyébként következetesen, mint a *simplicitas* ellentéte van említve, pl. Ovid. *ars. am.* 1, 241; *amor.* 2, 4, 17; *Her.* 16, 314; *Mart.* 1, 39; — tulajdonképen az antik műelméleti fejtegetések alapjául szolgáló *ars* — *natura*, τέχνη — φύσις ellentét egyik változata. Olvasunk még „meztelen“ (*nuda*), vagy „faragatlan“ (*rudis*) *simplicitas*-ról is: Ovid. *amor.* 1, 3, 14; *ars am.* 3, 113; — ez is csak a *simplicitas*-nak a *natura*-val való kapcsolatára mutat.

De ez a *simplicitas* majdhogynem az aranykori erények közé számít a késői utódok tudatában. Ovidius, aki a „régiségekben“ való gyönyörködést másoknak engedi és annak örül, hogy „most“ született (*ars am.* 3, 121: *prisca iuvent alios, ego me nunc denique natum*] *gratulor: haec aetas moribus apta meis*), megmondja, hogy az ő korában már igen ritkán lehet tapasztalni a Cato-féle *fortis et sincera vita* (Val. Max. 2, 10, 7; a *sinceritas*-t együtt említi Martialis is a *simplicitas*-szal: 8, 73) megnyilvánulásait. (*Ars am.* 1, 241—: *aevo rarissima nostro simplicitas.*) A régiek „zord szigorúsága“ előtt az ezüstkori Róma már nem igen tudott volna megállni. (Tac. *hist.* 1, 18, 17: *nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui iam pares non sumus.*) Tacitus egyébként többször kitér a *prisca severitas* (Ann. 6, 13, 8) császárkori megnyilatkozásaira, általában az előbb fejtegetett összefüggésben: a kelleténél ridegebbnek (Hist. 1, 14, 13: *tristior*), a *saevitia*-val (1, 37, 20), vagy az *asperitas*-szal rokonnak érzi (Ann. 11, 18, 17), amint ezt a római gondolatvilágban már eddig is nyomon kísérhettük. V. ö. Cic. *de or.* 2, 71, 289; Hor. *ep.* 1, 1, 18: *virtutis verae custos rigidusque satelles* ~ Tac. Ann. 16, 22 (Thrasea Paetus-ról): *et habet sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque eius sectantur, rigidi et tristes, quo tibi (sc. Neroni) lasciviam exprobrent*; Livius szerint Cato „lelkén nem tudtak úrrá válni a szenvedélyek, zordsága feddhetetlenséget takart“ (39, 40: *invicti a cupiditatibus animi et rigidae innocentiae*), Lucanus pedig, mint „az igazság védelmezőjéről és a rideg tisztesség őreről“ ír róla (2, 389: *iustitiae custos, rigidi servator honesti*). Hasonlóképen kell értelmeznünk Macernek az ifj. Plinius-említett *rigida duraque sententia*-ját is (ep. 4, 9, 19); Quint. *inst.* 1, 10, 15. Erkölcsei felfogásuk szigorúsága — *rigidi mores*: Ovid. *Rem.* 762 — miatt emlegetik az írók „ridegekné“ pl. a sabinokat (Hor. *ep.* 2, 1, 25; Ovid. *Met.* 14, 797: *rigidi Sabini*), vagy a Cato-féle censorokat (Ovid. *ars. am.* 2, 664). Martialisnál *rigidi Catones*-ről olvastunk (10, 19, 21).

A *Stoicorum rigida ac virilis sapientia* (Sen. *cons. ad Helv.* 12) szinte kizárólagosan rómaivá vált. Épp a legsajátosabban rómainak érzett jellemvonások voltak azok, amelyek a Stoa ethikai rendszerébe zökkenő nélkül belefoglalhatók voltak, illetőleg annak alapján, mint a görög filozófia tételeivel is igazolható nemzeti tulajdonságok a Rómáról alkotott képet évezredekre megszab-

ták. A nemzeti öntudat túlzásaitól sem érintetlen, „komoly“ rómaiak előtt pedig a „Graeculusok“ sokkal könnyelműbbek, lazább erkölcsűek, semmint, hogy a Stoa szigorú tanításaihoz híven tudnák az életüket is alakítani. Ezt a szemléletet tükrözi éppen Martialisnak és az I—II. század fordulóján működő többi írónak leplezetlen, akárhányszor túlzó és igaztalan görögellenessége. Martialis szerint még a római Muzsák is „komolyabbak“ (*severiores*: 9, 11, 17), mint a görögök.¹⁶

Nem érdektelen az sem, hogy az eredetileg pusztán ethikai vonatkozású terminológia hogy kerül át az irodalomelméleti vitákba is.¹⁷ A *severitas* — *lascivia*-ellentét némi általánosítással a régi és a modern, illetőleg az attikai és az ázsiai stílusirányzatra is alkalmazták. A „régiek“ pl. a tacitusi *Dialogus* modern felfogású szereplője (Aper) szerint: *horridi et impoliti et rudes et informes* (18); a *more prisco fabulantes* szónokokat a közönség már végig sem hallgatja, annyira *maesti et inculti* (23). Quintilianus is állandó párhuzamot von a Cato- és Gracchus-hívő ósdi írók „ijesztő soványsága“ (2, 5, 21: *horridi et ieiuni*; 9, 4, 3: *horridus sermo*) és a divatos „játszadózás“ még kevésbé örvendetes termékei között. (2, 5, 21: *recentis huius lasciviae flosculis capti*; 10, 1, 43: *recens haec lascivia*.) Szerinte pl. a túlzottan ritmizált prózai részek *exultant atque lasciviunt* (9, 4, 28). Ő maga, mint meggyőződéses Ciceronianus, elítéli ezeket az egészségtelen túlzásokat, de ha a kettő közül választania kell, inkább hajlik a „régiek“ felé (9, 4, 142): *duram potius atque asperam compositionem malim esse, quam effeminatam et enervem, qualis apud multos et cotidie magis lascivissimis syntonorum modis saltantes...*

Martialis költészete is „priaposi versekben játssza pajkos játékait“. (11, 16, 3: *iam mea Lampsacio lascivit pagina versu*; az előző sorokban a nehézkes, vidéki felfogású olvasókról volt szó.) Az eposz *severitas*-ával szembeállítja a szerelmi költészet *lasciviam*-ját (3, 20, 6; 4, 14, 6—12; cf. 8, 73, 5 és 14, 193), Múzsjája *lasciva Thalia* (7, 17, 4); az epigrammaírónak joga, sőt műfajából adódó kötelessége *lascive loqui* (8. praef., cf. 1. praef.: *lasciva verborum veritas*).¹⁸

*

Tulajdonképpen már annyi oldalról megvilágítottuk a fejtegetéseink kiindulópontjául szolgáló petroniusi részletet, hogy biztos megértésére számíthatunk, ezért a még függőben maradt néhány

¹⁶ Erre vonatkozólag I. E. Ph. K. 63 (1939), 147—.

¹⁷ V. ö. Ed. Norden: *Die antike Kunstprosa*.⁴ 1923, 256. (Die Alten und die Neuen im Stil.)

¹⁸ A martialisi és a petroniusi mű „priaposi“ rokonságának további megvilágítására álljon itt a *Satiricon* alapmotívuma, a *gravis ira Priapi* (131) is.

kérdést egész rövidre fogva tárgyaljuk. A verses betét második distichonát:

*sermonis puri non tristis gratia ridet,
quodque facit populus, candida lingua refert, —*

Bickel (270) a következőképp értelmezné: „Beim *sermo purus*, aber nicht beim *sermo tristis*, lacht die Grazie“ — és a sort is ennek megfelelőleg a következőképen látná el írásjelekkel:

sermonis puri, non tristis, gratia ridet.

Ennek ellentmond a Segebade—Lommatzsch-féle Lexicon Petronianum (1898) „*tristis*“-címszava, mely szerint a kérdéses helyen a *tristis* melléknév *cum substantivo* van használva, tehát nem genitivus, hanem nominativus, és a *gratia* jelzője. A kezdő distichonban megvédelt és a fentiekben kellőleg ismertetett *nova simplicitas* után következő sorokat így lehetne szabadon lefordítani: „A tiszta stílus nem komor — *non tristis et tamen pudicus!* (Mart. 10, 47, 10) — gráciája mosolyt áraszt (mint Mart. 11, 15, 3: *hic totus volo rideat libellus*), és amit az emberek művelnek (akár a iuvenalisi program, 1, 86—: *quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas, gaudia, discursus, nostri farrago libelli est*), mocsoktalan nyelv adja elő.“ Más fogalmazásban ugyanaz, mint Martialis védekezése (1, 4, 3—):

*innocuos censura potest permitttere lusus,
lasciva est nobis pagina, vita proba.*

Kiegészítésül álljon itt egy másik petroniusi töredék (frg. 31, 3—Buech.), amelyben szintén a „játékos-tréfás társalgás gráciájának és a nevetésnek“ a felsőbbbségéről van szó a nyers természetességgel szemben, még ha az tiszta is: *dicta, sales, lusus, sermonis gratia, risus vincunt naturae candidioris opus*.

A következő két distichonban „aussert sich Petronius grundsätzlich über die Berechtigung unverblümter Behandlung des Sexuellen in der Poesie“.¹⁹ Minderről a *simplicitas*-szal kapcsolatban már kellő részletességgel szoltunk. Ami végül a *facta severitas*-t illeti, „melynél időtlenebb dolog nincs“, szintén Martialistól kaptuk meg a szükséges felvilágosításokat. Gondoljunk csak a 11. könyv 2. epigrammájára:

*Triste supercilium durique severa Catonis
frons et aratoris filia Fabricii
et personati fastus et regula morum
quidquid et in tenebris non sumus, ite foras!*

¹⁹ Bogner, op. cit. 223:

Éppen a tettetés, az álszenteskedés az, ami ellen Martialis oly gyakran kifakad és szellemeskedésének egész fegyvertárát felvonultatja. Iuvenalis is haragosan támadja azokat, *qui Curios simulant et Bacchanalia vivunt* (2, 3), — akik az ősrómai egyszerűséget és igénytelenséget mutatják kifelé, életük mégis folytonos kicsapongás.

*

Végeredményben a római puritanizmusnak egy fejezete világsodott meg előttünk. Ezt a fogalmat a római irodalom szemléletébe Bickel vezette be.²⁰ Lényege az, hogy Róma népének eredeti lelki beállítottságát és ennek kezdetbeli, vagy legalább is biztosan feltételezhető irodalmi megnyilvánulásait — mint Spartában vagy az Erzsébet-kori Angliában — Rómában is az ellenhatás-ként, esetleg egyéni, vagy társadalmi kezdeményezés eredményeképp jelentkező túlszigorú erkölcsi felfogás szinte az ellenkezőjére változtathatta. Így vált lehetővé Rómában pl. a görög ókomédia kíméletlen személyeskedése, vagy az ember aristophanesi prostituálása és így fejlődött ki a római „*shocking*“ minden olyan dologban, ami akár csak távolról is érinti az obszcén vonatkozásokat. Ennek a prudériának az elmélete már Cicerót is foglalkoztatta (ad fam. 9, 22), de lecsapódása még a latin szókinccs alakulásában is felfedezhető.²¹ A *malum carmen*, az *occentare* ellen hozott törvények megsértőinek kijáró büntetés szemléletesen mutatja a csúfondáros *Italum acetum* tudatos és tervszerű elfojtását. Elég itt Naeivius félreállítására gondolnunk, de tulajdonképpen ide sorolható még Ovidius Rómából való eltávolítása is.

Cato — a censor is, az uticai is — a kérlelhetetlen rigorozitást, azt a puritánságot képviselte, amely a római szellem formálódására oly döntő hatással volt. Az ő személyében, majd legendássá színeződött alakjában öltött testet ez a felmérhetetlen horderejű szellemtörténeti jelenség, melynek folyamányaképen Róma belső alkata és ennek megfelelőleg irodalmi képe is olyanná formálódott, amilyennek maga-magát tudta, és amilyennek a művelt világ két évezrede ismeri. De érthető, hogy ennek a catói attitude-nek nemcsak meggyőződéses vagy akár túlzó követői, hanem ellenzői és jogosultságának vitatói is akadtak. Az ellenkező felfogás a puritanizmus jégtakarója alól időnként és alkalomadtán elő-előtört, programszerűen mindenestre csak a dekadens századokban vallhatták.

Ami most a *simplicitas* problémáját illeti, feltétlenül igaza van Bickelnek abban, hogy nem egyértelmű szó. *Simplicitas* az is, ami

²⁰ Lehrbuch der römischen Literaturgeschichte. 1937, 58—. Más összefüggésben foglalkozott a kérdéssel Kerényi Károly: A római irodalom szelleme. E. Ph. K. 56 (1932), 83—.

²¹ L. Marouzeau: Traité de stylistique.

a Cato-féle rómaiak nyílt egyenességében, őszinte jellemességében nyilvánul meg, és amit Bickel a görög ἀπλότης καὶ ἀλήθεια-val azonosítana. De *simplicitas* az is, ami a Petroniushoz vagy Martialishoz hasonló vérmérsékletű és felfogású írókat a római *shocking* semmibevételére, a puritanizmus nem mindenki számára elviselhető megkötéseinek tagadására készítette. Ilyen formában elfogadható volna a „régí” és az „új” *simplicitas* szembeállítása is, mindenesetre azzal a megszorítással, hogy *prisca simplicitas* nem fordul elő a klasszikus latinságban, és *nova simplicitas*-ról is csak Petroniusnál olvastunk.

Tehát a petroniusi *nova simplicitas*, vagy a martialisi *novissimum ingenium simplicitas*-a voltaképpen nem más, mint az időnként Rómában is előkívánczó szabadszájúság, a naeviusi *libera lingua loqui* elméleti igazolására használt jelszó. (Jellemző, hogy az igazolásnak egyáltalán szükségét érezték!) Fölösleges tehát Petroniust — a *simplicitas*-ra való hivatkozással — éppen Rabelais-vel összehasonlítani, amint ezt B. Croce teszi,²² és a Satiricon írójáról így nyilatkozni: „Fu un raccontatore dell'enorme sensuale, bestiale e plebeo.” Szellemesen jegyzi meg ezzel kapcsolatban E. V. Marmorale, akinek már említett Petronius-könyvéből a Crocedízetet is vettük (40. l.), hogy ha a petroniusi regény csodálatos szimfóniájából csak az „abnormis módon érzeki, állati és plebejusi” dolgokat vesszük tudomásul, úgy járunk el, mintha egy zenedarab előadása közben csak a fúvósok legmélyebb hangjait, vagy a lármás finálét hallgatnánk.

Végül még egy megjegyzés: a Petroniusról szóló tacitusi fejezet — mint Bogner gondolta —, szerintünk is minden szavával tudatos reminiscenciákat akar kelteni. Nemsak az *elegantiae arbiter* — kifejezés céloz az író cognomenére, hanem a *simplicitas* előhozása is letagadhatatlanul kapcsolatban van a *novae simplicitatis opus*-szal. Csak egy párhuzamot emelünk ki a tudatos művészi eljárás megvilágítására: Norden hívta fel rá a figyelmet,²³ hogy a prózaritmust elvből kerülő Tacitus éppen az ilyen szempontból hirhedt Seneca utolsó óráinak elbeszélése közben ritmizált szavakat ad a filozófus ajkára (12, 63): *tu mortis decus mávis ... non invidébo exéplò ... in tuò finè*. Ez még akkor is jellemző, ha az illető rész Seneca αὐτοφωνία-ja volna.

Borzsák István.

*

Die simplicitas und der römische Puritanismus.

Die in der bekannten taciteischen Charakteristik Petrons (Ann. 16, 18) erwähnte *simplicitas* wurde schon mehrfach — neuerdings von H. Bogner — mit einer Stelle von Petrons Roman (132, 15) in Zusammenhang

²² La poesia. 1936, 252.

²³ Op. cit. 332, 2; cf. 305, 4.

gebracht, wo sich der Arbitr gegen diejenigen *Catonen* wendet, die sich über die *simplicitas* seines Werkes *constricta fronte* entrüsten. Diese *simplicitas* versteht Bickel als „vermeintliche Naivetät (Bogner: „ungezwungene Natürlichkeit“) und äussert seinen Zweifel, dass Tacitus mit diesem Wort auf die charakteristische petronische *simplicitas* anspielen wollte. Die *simplicitas* sei kein eindeutiges Wort, welches ohne weiteres bei Tacitus und Petronius gleichgesetzt werden könnte. Petrons *nova simplicitas* ist für ihn der Gegenpol der catonischen Strenge, der *prisca simplicitas*, wie auch Epikurs Erwähnung in den petronischen Distichen die dem Catonentum entgegengesetzte moralische Haltung zeigen soll. *Simplicitas* sei eine spezifische altrömische Tugend, mit der griechischem ἀπλότης καὶ ἀλήθεια vergleichbar, die sich in der Person des Cato Uticensis gleichsam verkörperte, während die *nova simplicitas* Petrons nur das freiere, lebenswahre, aber moralisch gar nicht ohne Bedenken hinzunehmende Verhalten in sexuellen Dingen decke. Im allgemeinen sei *simplicitas* ein „Modewort des silbernen Jargons, und nur wer sich in diesem Jargon sehr wenig auskennt, wird das Auftreten des Wortes in der taciteischen Porträtskizze des Arbitr Petronius und an jener allerdings bemerkenswerten Stelle Petrons selber als eine singuläre und individuelle Übereinstimmung bewerten“.

Wenn wir den geistesgeschichtlichen Zusammenhängen nachgehen, welche die betreffende Petronstelle bietet, sollen wir uns zuerst die Rolle klären, die Cato in der Gestaltung des römischen Nationalgeistes und auch in der Weltliteratur spielt. Von der Murenarede des Cicero bis zu den führenden Grössen des XIX. Jahrhunderts bietet sich unseren Augen ein einheitliches Bild des sittenstrengen, starren, intransigenten, bis zum Tod konsequenten Catos, als ewigen und unversöhnbaren Gegenspielers von Caesar dar. Der Hauptzug dieses traditionellen Catobildes ist aber — neben der Freiheit — die *severitas*.

Wollen wir die petronische *nova simplicitas* als „ein Modewort des silbernen Jargons“ in allen ihren Nuancen genau prüfen, so muss auch derjenige Dichter des silbernen Roms in unser Blickfeld einbezogen werden, der die nächste Verwandtschaft mit Petronius hat: Martialis. In der Vorrede zum 1. Buch rechtfertigt sich der Dichter vor den Lesern und Kritikern, die seine Epigramme — bewusst oder unbewusst — falsch interpretieren wollten. Die *simplicitas*, die sich in seinen Dichtungen äussert, sei nur die Folge seines „zeitgemässen Talents“ (*novissimum ingenium*). Lebenswahr sei die Ausgelassenheit seiner Worte, wie auch überhaupt seine *pagina hominem sapit* (10, 4). Freilich schreibe er nur für diejenigen, die sich die Floraliafeier ohne Prüderie und Moralpredigten anschauen. Cato, der strenge (*Cato severus*) soll nicht in sein Theater eintreten, oder wenn schon eingetreten, soll er mit anschauen! Seine Verse seien freilich nichts weniger als „streng“ (1, 35, 1; 10, 19, 1) und aus erbaulichen Unterrichtszwecken gedichtet, darum sollen sie ja *deposita severitate* (1, 35, 12; 4, 14, 6) gelesen werden. Darum ist ihm auch der scheinheilige Leser nicht sympathisch, der nach aussen hin das zeigen will, was er *in tenebris* (11, 2, 4) nicht ist, *rigidus, severus, horribilis*, wie der Tugendheld Cato. Martialis scheut sich nicht eingestehen, ja er ist gerade stolz darauf, dass seine Thalia lasziv, seine Verse voll von erotischen Anspielungen, seine Bücher „nichts-nützig“ seien. Er hat freilich keine geringe Autoritäten für sich aufzuführen: neben den früheren Dichtern, die in demselben „Stile“ schrieben und ebendarum vom Publikum „bis zum Ende“ gelesen wurden, beruft er sich auf Numa, den heiligen, der die Dinge offen und deutlich mit ihren eigenen Namen genannt (11, 15, 10), und auf Augustus, der in seiner Jugend auch lasziv, *Romana simplicitate* gesprochen hatte (11, 20). All das steht — seiner Auffassung nach — mit dem *pudor* gar nicht in Widerspruch, beim Lesen seiner *nequitiae* sollen

die Augenlider nicht richterisch zusammengezogen werden, hauptsächlich nicht seitens derjenigen, die der catonischen Strenge nur nachäffen, aber sie nicht leben.

Was den Widerspruch zwischen *nova* und *prisca simplicitas* (Bickel) anbetrifft, so muss aufs neue behauptet werden, dass *simplicitas* zweifelsohne kein eindeutiges Wort ist. Sie ist wirklich eng mit dem Begriff des redlich-offenen Altertums verbunden und hat mit der Rustizität, *asperitas*, *saevitia* einige Beziehungen (Gegensatz der urbanen Feinheit). Diese *severitas* ist in den Zeiten des silbernen Roms schon selten zu finden. Die *rigidi Catones* (10, 19, 21) sind verschwunden, aber die *Stoicorum rigida et virilis sapientia* (Sen. cons. ad Helv. 12) hatte Roms Antlitz so tiefgehend beeinflusst, dass Catos „stoisch unterbautes Römertum“ für die Zukunft das Römertum schlechthin bedeuten sollte. Das Römische in Catos Gestalt ist urwüchsig, „das Stoische ihm dermassen wahlverwandt, dass ein Ganzes aus einem Guss entsteht, worin Mit- und Nachwelt das Vorbild eines eigenen Lebensstils erkennt“. (M. Gelzer: Cato Uticensis. Die Antike 10, 1934, 91.)

Unsere Ausführungen haben letzten Endes ein Kapitel des römischen Puritanismus betroffen. Wie gesagt, die unerbittliche Rigorosität, Sittenstrenge, überhaupt das stoisch gefärbte Römerideal hat sich einfürallemal in der catonischen Gestalt verkörpert, aber auch das geistesgeschichtliche Phänomen von unvermessbarer Wichtigkeit des römischen Puritanismus hat seinen typischsten Niederschlag in diesem Ideenkomplex gefunden. *Simplicitas* ist der eine Teil dessen, was das Wesen des archaisch-römischen Catonentums ausmacht, aber auch das Losungswort der modernen Bestrebungen, welche die catonische Strenge und Prüderie des römischen Puritanismus — auch in sexuellen Dingen — im dekadenten Rom für sich als nicht unbedingt verbindlich fühlen und das Leben in seiner Realität — ohne Verschönerungen aber auch ohne Verschleierungen — leben wollen. Die repräsentativsten Wortsprecher dieser Bestrebungen sind Petronius und Martialis, beide Dichter der *nova simplicitas*. In solcher Formulierung kann auch der Bickel'sche Gegensatz hingenommen werden, allerdings mit der Beschränkung, dass *prisca simplicitas* im klassischen Latein überhaupt nicht, und auch die *nova* nur in der Petronstelle belegt ist.

Stefan Borzsák.